

Horváth Judit

A magyar és a finn anyanyelvi érettségi összehasonlítása

Mindannyian emlékszünk rá, hogy amikor 2005 májusában bevezették az új típusú érettségit, mennyi kétely, aggodalom előzte meg. Én magam is elképzelhetetlennek tartottam, hogy a kötelező szóbeli tételek közül néhány (pl. Kölcsey, Berzsenyi) kimaradjon egy-egy osztály érettségijéből. Akkor már túl voltunk az első PISA-sokkon. A 15 éves korosztály a középmezőnyben végzett, és rá kellett döbbernünk, hogy bajok vannak a szövegértéssel. Várhatóak voltak ugyanezek az eredmények az érettségin is.

Ezzel szemben a finnek sikerétől volt hangos a világsajtó, őket magukat is meglepte a kiválóságuk (Sz. Nagy 2002). Mindezen ismeretek és gondolatok mentén adódott a feladat: ismerjük a magyar nyelv és irodalom tantárgy helyzetét, nehézségeit és problémáit, valamint ismerjük egy nemzetközi felmérés eredményét, tudjuk, hogy mi az utolsó harmadban végeztünk, és tudjuk, hogy a finnek lettek az elsők. Talán ha a két rendszert összehasonlítjuk, közelebb kerülünk a megoldáshoz. Az összehasonlításban nem törekedtem az egyensúlyra, a magyar érettségiről csak annyit beszélek, amennyi a megértéshez szükséges, a finn érettségit pedig részletesebben mutatom be.

A finn érettségi (ylioppilastutkinto = egyetemi vizsga) története

A finnországi érettségi 2002-ben ünnepelte 150 éves fennállását (1). Előzményének tekinthető a Turku Akadémia felvételi meghallgatása, ahol a vizsgázónak latin nyelvből és hittanból kellett bizonyítania jártasságát. 1852-ben kötötték első ízben a vizsga tárgyát a gimnáziumi tananyaghoz. A vizsgából gimnáziumi záróvizsga lett, amely méri a gimnáziumban megszerzett ismereteket, a tudást, az érettséget. Emellett a gimnáziumi tanulmányok fontos értékmérője. Ez az alapja az egyetemi és a főiskolai válogatásnak, tehát vízumtípusú vizsga.

Kezdetben az érettségi vizsga szóbeli volt, de már 1852-ben szerveztek írásbeli próbát a szóbeli mellé. A felsőoktatási felvételi vizsgát kezdetben az egyetemek szervezték, majd az írásbeli vizsgákat 1874-ben a gimnáziumokba telepítették. A szóbeli vizsgákat 1919-ben szüntették meg. Tehát hat évtized alatt az egyetemi szóbeli vizsgából gimnáziumi írásbeli vizsga lett. Ebben az időben öt kötelező vizsgatárgy volt: anyanyelv, második hazai nyelv, idegen nyelv, matematika és új vizsgaként egy természettudományos tárgy.

Az utolsó nagy változtatás 1994-ben történt. Az addigi érettségihez képest nagyobb választási szabadságot adott. Csak egyetlen, mindenki számára kötelező tárgy van: az anyanyelv (finn, svéd vagy lapp). A másik három tárgyat a következő négy tárgyból választhatják: második hazai nyelv, idegen nyelv, matematika és természettudomány. 1995-ben próbaérettségin tesztelték az új érettségi szerkezetet, amelyről a gimnáziumi igazgatók nagyon kedvezően nyilatkoztak. Az 1996. évi tavaszi vizsgaidőszakban vezették be a megújított vizsgákat. Azóta több ízben változtattak az érettségin, a legutóbbi változtatás 2007-ben az anyanyelvi érettségin történt.

A tantárgyszerkezet és a tartalom különbsége az anyanyelv oktatásában

A magyar és a finn anyanyelvi tanárnak ugyanaz a célja: megismertetni és megszerettetni a diákokkal az emberi szellemnek azt a részét, amelyet irodalomnak nevezünk, elsajátíttatni az anyanyelvet, kialakítani az igényt

gondolataink árnyalt és szép kifejezésére. A kérdések az irodalomtanítással és az anyanyelvi neveléssel kapcsolatban hasonlóak, de a rájuk adott válaszok minden országban, így a vizsgált két oktatási rendszerben is különbözőek. Az Európai Unió belül az irodalomtanítás és az anyanyelvi nevelés nemzeti ügy maradt. Szándék és akarat kérdése, hogy mi tartozik a tantárgyba. Alapvető különbség van a két ország között a tantárgyszerkezetben. Finnországban a tantárgy megnevezése: anyanyelv. Magyarországon magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat képeznek, az általános iskola felső tagozatától kezdve két tantárgyként szerepel, ugyanakkor az érettségien már csak egy tantárgy. Ebből azután az következik, hogy a magyar irodalomtanítás furcsa képződmény, kevert és szintetizáló jellegű (Gordon 2003: 6). Ami a pedagógia történetében az erősen humán tantárgyszerkezetben sokféle tantárgyat jelentett, azt mi egyetlen tantárgyban kívánjuk megtanítani. Olvasás, irodalomtörténet, szövegalkotás, retorika, stilisztika, grammatika, helyesírás, filológia, esztétika, kommunikációtan, bizonyos fokig filozófia, pszichológia. Nem sok ez egy kicsit heti négy órában? De bizony sok. Nagyon sok. Nehéz megtalálni azt az egyensúlyt, amellyel ezek a területek egyben tarthatók, és így nem véletlen, hogy a tantárgy tanítása ki van téve a folyamatos bírálatnak. Ránk, gyakorló tanárookra hárul az a feladat, hogy a tanítás során feloldjuk a tantervek és az érettségi, valamint a tananyag és a kompetenciák ellentmondásait, ellentéteit.

Finnországban a gimnáziumi oktatás epochális szerkezetű (2). Nincsenek osztályok, mindenki maga alakítja a tanulmányi programját. A tanév 5–6 szakaszból áll. Ezekben a ciklusokban általában 4–6 tárgyat tanulnak egyszerre. Vannak kötelező kurzusok, de lehet választani haladó és gyakorló kurzusokat is. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy vannak bizonyos tárgyak, amelyeknél a kurzusok egymásra épülnek (matematika, idegen nyelv). Optimális esetben 3 év alatt végezhető el a gimnázium, akkor az első két évben évi 30, az utolsó évben pedig 15–20 kurzus elvégzése szükséges. De ez lehet rövidebb (2 év) és lehet hosszabb (4 év), így sokkal inkább személyre szabott az oktatás. Az anyanyelv és az irodalom oktatása is ezen elvek alapján történik. Az iskola helyi tantervében rögzítik a kurzusok típusait, tevékenységi körüket, követelményeiket. Természetesen itt is van bizonyos fokú egymásra épülés, de az oktatásszervező segítségével célirányosan megtervezhető a tanulmányi idő. A kötelező kurzusok a középiskolai követelményeket tartalmazzák, míg a haladó kurzusok a továbbtanulásra készítik fel.

Az anyanyelv tantárgy kötelező kurzusai:

1. Nyelv, szövegek és kölcsönhatások
2. A szövegek szerkezete és jelentése
3. Az irodalom típusai és kifejezési módjai
4. A szövegek és hatásuk
5. Szöveg, szövegtípus, kontextus
6. Nyelv, irodalom – egyéni és személyes identitás

Haladó kurzusok:

1. Stílusgyakorlatok
2. Szövegtani elemzések
3. Az irodalom és a modern kultúra összefüggései

Gyakorló/felzárkóztató kurzusok:

1. A kifejezőkészség fejlesztése 1–2.

Az anyanyelvi érettségik összehasonlítása

Amint láttuk, a tananyagban különbségek vannak, a finn középiskolákban sokkal inkább kapcsolódik a tanterv az érettségi követelményeihez. Az alábbi összehasonlításban a két ország érettségijének összevetésekor tulajdonképpen háromról beszélünk: a 2005-ben bevezetett magyar, valamint az 1996-ben bevezetett és a 2007-ben módosított finn érettségiről.

Az érettségi vizsga szerkezete

A legnagyobb különbség a vizsga típusában van. Magyarországon írásbeli és szóbeli vizsgarészből áll a megmérettetés, Finnországban csak írásbeli vizsgát tartanak, és az új érettségi bevezetésekor sem merült föl a szóbeli vizsga igénye. A másik lényeges különbség a vizsga szerkezetében, hogy nincsen külön középszint és emelt szint. Így értelemszerűen a magyar vizsgából csak a középszint hasonlítható össze a finn vizsgával.

Eltérés figyelhető meg a vizsga időtartamában. Míg Magyarországon 240 perc alatt meg kell oldani egy szövegértési feladatot és egy 4-5 oldalas fogalmazást kell írni, addig Finnországban erre lényegesen több idő jut (360 perc). Érdekessége a finn rendszernek, hogy két vizsgafeladatot kell készíteni különböző időben. A két vizsgaalkalom között legalább egy hét különbség van. Ezt a rendszert a módosított vizsga sem változtatta meg, de az már lényeges különbség, hogy a megújított vizsgán a két vizsgarész együttes eredményéből számítják ki a végső vizsgaeredményt. Ez tűnik logikusnak, az előző talán szokatlanabb (legalábbis magyar szemmel). Eddig ugyanis a két vizsgadolgozat közül abból számították ki az eredményeket, amelyik jobban sikerült.

A feladatok és a feladatok tárgykörei

A finn vizsgaleírás a következőkben határozza meg az írásbeli feladatok témáját: az anyanyelvi és az irodalmi tananyagon kívül a szélesebben vett műveltség és életismeret (3). A lehetséges tárgykörök a vallás, az éleltszemlélet, az erkölcsi kérdések, a finn és a külföldi kultúra, a művészet, az irodalom, az individuum, az ember társadalmisága, a történelem és a társadalom, a gazdaság, az ideológia és a politika, a tömegkommunikáció és az ismeretterjesztés, a természet és a természetvédelem, a természettudományok és alkalmazásuk. Ezek a témák a magyar érettségi érvelő fogalmazásában jelennek meg, a másik kettő (műelemzés, összehasonlító elemzés) szorosabban kapcsolódik az irodalmi tananyaghoz.

Követelmények a szövegalkotásban és az értékelés

Mindhárom vizsgaleírás különböző szinteket határoz meg, és annak kritériumaként fogalmazza meg a szövegalkotási követelményeket. A szövegalkotásnak szinte ugyanazon mozzanatait, elvárásait emeli ki a finn vizsgaleírás is azzal a különbséggel, hogy nem fogalmaz meg általánosan érvényesülő kritériumokat, hanem az értékelés, a pontozás szempontjaiként sorolja fel ezen követelmények teljesülését.

Mindegyik vizsgaleírás hangsúlyozza, hogy nem lehet belejavítani vagy megjegyzéssel ellátni a dolgozatot. A hibákat jelöljük, de nem bírálunk, nem értékelünk. Ez annál is inkább furcsa, mert Finnországban is jellemző és egyre jellemzőbb a szöveges értékelés. Én nagyon jónak tartottam a régi érettségi formanyomtatvány alján lévő öt sort, ahol értékelni lehetett a teljesítményt. Ha a diáktól elvárjuk, hogy minden kijelentését, értékítéletét érvekkel támassza alá, akkor ez a tanárnak is kötelessége lenne. Főleg akkor, ha a pontszám megítélése szubjektív mérlegelés eredménye.

Finnországban a 2007-ben bevezetett érettségiben az első vizsganapon három szöveget kell alkotni. Ezek mindegyikét külön értékelik. Minden feladatmegoldás maximum 6 pontot ér. Ez gyakorlatilag az osztályzásnak felel meg. Akár a mi gyakorlatunkból jól ismert ötös skálán is értékelhetnénk a fogalmazásokat, azzal a

különbséggel, hogy 0 pontot ér az a fogalmazás, amelyik nem tartalmaz értékelhető mozzanatokot, és 6 pontot ér az a feladatmegoldás, amelyik kimagasló. Az osztályzástámasztja alá az a szempont is, hogy a pontok értékét szavakkal is minősíti: 0 pont = elégtelen, 1 pont = gyenge, 2 pont = elégséges, 3 pont = közepes, 4 pont = jó, 5 pont = nagyon jó, 6 pont = kitűnő.

A második vizsganapon egy 4-5 oldalas szöveget kell létrehozni. Korábban mind a két vizsgán ilyen típusú feladat volt. Ott 100 pontot lehetett elérni, most 60-at. Hogy könnyebben lehessen azonosítani a teljesítményeket, a vizsgaleírás összekapcsolja a pontszámokat a hagyományos iskolai osztályzatokkal (pontszám/éredemjegy: 0/4; 5/4½; 10/5; 15/5½; 20/6; 25/6½; 30/7; 35/7½; 40/8; 45/8½; 50/9; 55/9½; 60/10).

A későbbiekben a javítási útmutató ezeket a teljesítménytartományokat határozza meg. Az 5 pontos különbségek elegendőek a differenciáláshoz, mégis segítik a kategorizálást. Ha összevetjük a magyar értékelési rendszerrel, láthatjuk, hogy középen áll. Hányszor panasztunk, hogy az ötös skálán nem lehet elég pontosan megmutatni egy-egy fogalmazás értékét. Most pedig azzal küszködünk, hogy hatvanféle eredményt kaphatunk, ez túlságosan sok. A 13 kategória véleményem szerint jól tudja árnyalni az eredményeket.

Nyelvi megformálás

A nyelvi megformálás alapja mindkét nyelv esetében a köznyelvi norma. A finn vizsgaleírás hangsúlyozza az írott köznyelvet, a magyar nem tesz ilyen kitétel, de gyakorlatból és a nyelvi javítási útmutatóból tudjuk, hogy a beszélt nyelv fordulatait nem fogadja el. A nyelvi kifejezés alapkövetelményei közé tartozik a változatos szóhasználat, a megfelelő szókinccs, a gördülékeny mondatszerkesztés.

A finn vizsgadolgozatokban a magas pontszám egyik összetevője a biztos helyesírás. Az alacsonyabb pontszámok indoklásában mindig ott van a kitétel, hogy a szövegben súlyos helyesírási hibák vannak. Pedig a finn helyesírásban sokkal kevesebb lehetőség van a hibázásra, mivel helyesírásuk a kiejtés elvén alapul. A finn értékelésben sokkal humánusabban bírálják el a helyesírási vétségeket: különbséget tesznek véletlenül becsúszott hibák, elírások és rossz helyesírás között.

Külalak

A finn vizsgaszabályzat nagy hangsúlyt helyez a külalakra. A korábbi követelmény az volt, hogy tisztázza le a dolgozatíró a kéziratot, használja ki jól a papírfelületet (margók, bekezdések), golyós- vagy töltőtollal írjon. Külön rendelkezik akkor, ha valaki nem tudta letisztázni a szöveget, vagy nem fejezte be a letisztázást. A jelenlegi vizsgaszabályzat módosít ezen a kritériumon annyiban, hogy az első vizsganapon írt három rövidebb fogalmazást nem kell letisztázni. De mindegyik útmutató pontosan leírja, hogy a letisztázott dolgozatban milyen módon lehet javítani. Külön felhívja a figyelmet, hogy egyértelműen ki kell derülnie a javításból, hogy a dolgozatíró személye és a dolgozatba belejavító egyén egy és ugyanaz. Például ugyanazzal a tollal kell javítani.

A magyar javítási útmutatóban és a vizsgaleírásban is szerepel kritériumként az olvasható kézírás, a rendezett íráskép. Ennél jobban nem részletezi a szöveg megformálásának külső jellemzőit.

Az érettségi vizsgabizottság szerepe

A legnagyobb különbség itt mutatkozik a két rendszer között. A magyar vizsgabizottság egy-egy osztályhoz rendelődik, ahol az érettségi elnök külső személy, a vizsgabizottság tagjai pedig az osztályt tanító tanárok. Az érettségi vizsgabizottság elnöke a törvényesség képviselője, az ő felelőssége biztosítani a vizsgáztatás tisztaságát. Kompetenciája csak jogi, formai kérdésekre terjed ki. Most már nem kell átnéznie az összes

dolgozatot, nem adhatja ki azokat véleményezésre, nem mondhat bírálatot a dolgozatok színvonaláról, a javítás mikéntjéről. A szakmaiság rá van bízva a javító tanárra. A javító tanár lelkiismeretére.

Finnországban sokkal erősebb az ellenőrzés és az állami felelősség mind jogi, mind szakmai szempontból. Érettségi vizsgájuk a belső és a külső vizsga keveréke. Központi a vizsgafeladatok kiírása, az iskolában íratják meg a dolgozatokat, az iskolában tanító tanárok javítják, viszont utána minden dolgozatot el kell küldeni az országos Érettségi Vizsgatanácsnak. Ez a tanács hagyja jóvá a javasolt pontszámokat. A vizsgaleírás pontosan szabályozza, hogy mikor kell második vagy akár harmadik felülbírálot kijelölni. Azt hiszem, így lehet kialakítani az egységes értékelés elvét. Hiszen bizonyos idő múlva mindenkiben kialakul a követelményrendszer ismerete és alkalmazása, és egyre ritkábban lesz különbség a két értékelés között. A másik objektivizáló tulajdonsága a finn rendszernek, hogy az érdemjegyek ponthatárának megállapítása az eredmények ismeretében történik. Így elkerülhető, hogy felülpontozzák a dolgozatokat. A leírásokból úgy tűnik, hogy egy jól átgondolt, jól szervezett, komoly társadalmi presztízű vizsgát sikerült kialakítani Finnországban.

Felmentések

Az anyanyelvi érettségi szempontjából a diszlexia és a diszgráfia kérdése nagyon fontos. A magyar gyakorlat az, hogy ha szakvéleménnyel rendelkezik az érettségiző arról, hogy olvasási vagy írási problémái vannak, felmentést kaphat, vagy a kérdéses vizsgarészt kiválthatja a másikkal.

A finn gyakorlat eltér ettől. Ott ugyanis nem a feladat alóli felmentés a megoldás, hanem a más kritériumok alapján történő értékelés. Tehát a diszgrafiás, diszlexiás tanulónak is ugyanúgy meg kell írnia a dolgozatot, a tanár az általános elvek alapján javítja ki, ugyanígy járnak el az Érettségi Vizsgatanács jóváhagyói is. A dolgozaton nem lehet jelezni a problémát, nem kell csatolni a felmentést, igazolást a dolgozathoz. Az Érettségi Vizsgatanácshoz kell elküldeni ezeket, és a megfelelő szakbizottság az eredmények létrejötte után foglalkozik ezekkel a problémákkal, és állapítja meg a pontszámokat az ezekre a helyzetekre vonatkozó útmutatások alapján. Ebben az esetben van jelentősége a tanulói kódszámnak, hiszen az Érettségi Vizsgatanács ezáltal objektíven tud dönteni, méghozzá a helyzetről és nem a tanulóról.

Hogyan tovább, érettségi?

Mit mondhatunk a két érettségi összehasonlítása után? A legfontosabb talán az a következtetés, hogy nincs tökéletes érettségi, de szüntelenül törekedni kell arra, hogy a lehető legjobb vizsgarendszer, a lehető legjobb vizsgakoncepció szülessen meg. Ehhez vállalni kell a folyamatos értékelést, elemzést, szembenézést a problémákkal.

A finneknél nagyon jól működik ez a rendszer. Újból és újból felülvizsgálják az érettségi követelményeit, szerkezetét, és ahol szükséges, módosítják őket. Pedig Finnországban az anyanyelvi érettségi és a gimnáziumi tananyag sokkal közelebb áll egymáshoz, mint nálunk. Ott egységes 12 éves oktatási folyamatban gondolkodnak, nálunk nagyobb a szakadék az általános iskola és a középiskola között.

A magyar anyanyelvi érettségi erénye a finnel szemben a szóbeli vizsga. Olyan kevés a lehetőségünk gondolataink elmondására, szerencse, hogy megőriztük ezt a vizsgarészt. Érdekes, hogy a finnek, bár látják a problémát (az igényes finn köznyelv és a beszélt változat élesen kettévált), nem gondolkodnak azon, hogy bevezessék a megmérettetésnek ezt a típusát.

A tanulmány elején arra kerestem a választ, hogy vajon mi az, amit a finnektől megtanulhatunk. A válasz: az érettségi, az oktatás, a tanárok presztízse. Magas fokú társadalmi megbecsülés övezi a tudást, kétség nem férhet az érettségi megszervezésének tisztaságához. Ehhez hozzátartozik a pedagógiai munka szakmai

ellenőrzése és értékelése is. Pontosan szabályozott vizsgarend, körültekintő, diákbarát jogszabályok teszik hitelessé és elfogadottá az érettségit.

Irodalom

Gordon Győri János 2003. *Irodalomtanítás a világ kilenc oktatási rendszerében*. PONT Kiadó. Budapest.

Sz. Nagy Lajos 2002. *PISA-sokk, avagy sírni a győztesnek is szabad?* <http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0212/sznagy.html> (2006. március 28.)

(1) www.ylioppilastutkinto.fi (2006. április 12.)

(2) www.opintoluotsi.fi (2010. január 20.)

(3) www.minedu.fi/yo-tutkinto/aidkielkoe.html (2010. január 16.)

Horváth, Judit: The comparison of the high school graduation examination in Hungary and Finland

Az írás szerzőjéről

Horváth Judit

Vetési Albert Gimnázium, Veszprém, Magyarország

[horvath.judit\[kukac\]vetesi.hu](mailto:horvath.judit[kukac]vetesi.hu)